

Mirja JARAK

O SPOMENU MARKA SIRMIJSKOG U MANSIEVOJ ZBIRCI KONCILSKIH AKATA

UDK 930.26 (497.11) »359«
Izvorni znanstveni članak
Original Scientific Paper
Ranokršćanska arheologija
Early Christian Archaeology

Mirja Jarak
41001 ZAGREB — YU
Arheološki zavod
Filozofski fakultet
Đure Salaja 3

Primljeno: 1990. 06. 08.

Od panonskih ranokršćanskih općina sirmijska zajednica ističe se najpotpunijom biskupskom listom. Sirmijska kronotaksa sastavljena je na temelju antičkih izvora te u suvremenoj literaturi postoji načelna suglasnost o njezinoj valjanosti. U zbirci koncilskih akata »*Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*« J. D. Mansia, unutar prikaza koncila u Seleukiji 359. godine spomenut je sirmijski biskup Marko. Kako se taj biskup ne javlja u usvojenoj kronotaksi, pregledom antičkih izvora utvrđuje se karakter Mansievog podatka.

Od samih početaka crkveno-povijesnih istraživanja očuvana koncil-ska građa pobuđivala je veliko zanimanje. Izvještaji antičkih crkvenih povjesničara (Sozomena, Sokrata, Teodoretta i drugih) predstavljali su polazište za rekonstrukciju ranokršćanskih biskupskih lista. Takve biskupske liste dali su za panonske općine autori prvih crkveno-povijesnih sinteza, Farlati i Szalágyi. I svi kasniji istraživači pozabavili su se problematikom ranokršćanskih biskupija dajući nove priloge predloženim rješenjima. Kao što je poznato, najpotpunija biskupska lista izvedena je za sirmijsku biskupiju. Tu su listu spomenuli mnogi autori te ćemo stoga u radu izvršiti malu inverziju i poći od sekundarne literature i predloženih popisa, da bismo u pojedinim slučajevima naknadno konzultirali izvornu građu. Mansieva velika zbirka koncilskih akata (druga značajna zbirka, isusovca Hardouina, nije nam bila dostupna) zauzima, kao

novovjekovna kompilacija antičkih izvora, središnje mjesto između izvornih koncilskih akata i sekundarne crkveno-povijesne literature.

U prvim crkveno-povijesnim sintezama nalazimo slijedeće popise sirmijskih biskupa:

Illyricum sacrum

»Antiqui veteris Sirmii episcopi

- I. S. *Epaenetus an. Ch. circiter 50.*
- II. S. *Andronicus an. circ. 59.*
- III. S. *Irenaeus an. circ. 304.*
- IV. *Domnus an. circ. 325.*
- V. *Eutherius an. inc.*
- VI. *Photinus an. circ. 347.*
- VII. *Germinius an. circ. 352.*
- VIII. *Anemius an. 380.*
- IX. *Cornelius an. circ. 383.*
- X. *Laurentius an. circ. 400.*
- XI. *Sebastianus an. circ. 580.*¹

De statu ecclesiae Pannonicae

»Porro quos memorat Timon, sunt: Irenaeus, Eutherius, Photinus, Germinius, Anemius. Ante hos Sacerdotio illi praefuisse Epaenetum, Andronicum, & Eleutherium, quorum nomina oblivio non delevit, jam vidimus; praeter illos, quos nominavit Timon, eidem Sacerdotio praefuisse Domnionem, Cornelium, & Sebastianum, certis monumentis docebimus; item Laurentium, Justum, & Joannem, non contemnendis conjecturis suadebimus: atque ita quinque illis, a Timone nominatis, alios novem addidisse dignoscemur«.²

Prva lista, ona iz djela *Illyricum sacrum*, s izuzetkom legendarnih biskupa iz 1. st., odgovara suvremenim shvaćanjima. Biskupi Epenet i Andronik nisu povijesne već legendarne osobe, kojima je sirmijska zajednica nastojala priskrbiti ugled apostolske općine. Kao glavni dokaz za svoju tvrdnju o apostolskim počecima sirmijske Crkve Coleti navodi pismo rimskog biskupa Simaha nadbiskupu Teodoru iz god. 504.³ Bez obzira na sadržaj pisma i njegovu vjerodostojnost, tako kasna datacija (početak 6. st.) ne govori u prilog Simahovom poznavanju stvarnih prilika u Panoniji. Autor pisma vjerojatno je nekritički prihvatio legende koje je stvorila sirmijska općina te se takav dokaz o apostolskom utemeljenju sirmijske Crkve ne može prihvatiti.

U Coletievoj biskupskoj listi svi su biskupi osim Euterija određeni i karakterističnom godinom. U posebnom odlomku o Euteriju i taj je biskup preciznije određen sudjelovanjem na koncilu u Serdiki; uz sve je biskupe, dakle, navedena neka karakteristična vremenska odrednica.

Posljednja četiri biskupa datirana su nešto ranije u odnosu spram karakterističnih vijesti u izvorima, no ipak ne posve neprihvatljivo.

Szalágyieva kronotaksa donosi najveći broj imena. Uz Epeneta i Andronika javlja se još nekoliko imena koja u kasnijoj literaturi nisu prihvaćena. Za svoju vrlo bogatu listu Szalágyi navodi različite argumente. Za biskupa Eleuterija koji je stradao pod Hadrijanom navodi srednjovjekovni izvor (iz 9. st.).⁴ Biskupa Justa Szalágyi nalazi među potpisnicima koncila u Rimu 503. godine: »Anno 503. regnante in Italia simul & Pannonia Theodorico Gotho, numerosum Episcoporum Concilium Romae celebravit Simmachus Papa; ducenti namque & octodecim e diversis occidentis, & orientis provinciis ad id convenerant. Huic Synodo subscriptus legitur Episcopus quidam nomine Justus, qui in aliis codicibus Firmanus, in aliis Simiensis, in aliis Syrmensis scribitur«.⁵ Posljednji sirmijski biskup bio bi, po Szalágyiu, Joannes. Tog biskupa spominje papa Grgur Veliki u jednom pismu ravenatskom biskupu. Grgur Veliki nigdje ne kaže da je riječ o sirmijskom biskupu; on ga samo povezuje s Panonijom na temelju čega je Szalágyi zaključio da se radi o sirmijskom biskupu.⁶ Međutim, Szalágyievo zaključivanje je u sebi proturječno i neprihvatljivo. On govori o sirmijskom biskupu jer smatra da je u vrijeme pontifikata Grgura Velikog od panonskih biskupija postojala jedino sirmijska: »In Pannoniis igitur cum prius Joannes fuerit Episcopus, indeque Novas ad Venetos migravit; nulla mihi quidem Ecclesia Pannonica, cui is praefuerit, praeterquam Sirmiensis, occurrit: nullam enim, excepta Sirmiensi, aetate Gregorii in Pannoniis stetit Ecclesiam, in manifestis monumentis reperio«.⁷ To je neprihvatljivo s obzirom na pouzdani podatak o pádu Sirmija 582. godine. I sam Szalágyi u poglavlju o biskupu Sebastianu spominje pad Sirmija, zbog čega je Sebastian otišao iz grada: »Urbem hanc, ut supra diximus, anno 580. expugnarunt Avars, ac in solitudinem redegerunt. Itaque Sebastianus, excidio suae Ecclesiae superstes, Constantinopolim se recepit...«.⁸ Szalágyi, dakle, sam sebi proturječi, čime njegove teze gube na vrijednosti.

Dvije novije sinteze, Zeillerova i Nagyeva, također donose sirmijsku biskupsku listu. Zeillerova kronotaksa posve odgovara najnovijim shvaćanjima:

- »Saint Irénée, martyr en 304.
- Domnus, vers 325—335 environ.
- Eutherius, vers 347.
- Photinus, vers 345—351.
- Germinius, 351—376 environ.
- Anemius, vers 376—392 environ.
- Cornelius, vers 392—404 au plus tard.
- Laurentius (?), entre 401 et 417.
- Évêque de nom inconnu mentionné en 448.
- Sebastianus (?), vers 591.«⁹

Nagyeva biskupska lista uglavnom sadrži prihvatljiva imena. Ta je lista nešto kompliciranija jer pokušava predočiti i teološke distinkcije unutar sirmijske Crkve. Ograničena je na 4. st. Zastupljeni su slijedeći ortodokсни biskupi: Irenaeus (303), Domnus (325—330), Eutherius (337—343), Photinos (343—345), Anemius (376—382), Cornelius (392), Laurentius (401—417). Kao arijanci spomenuti su Eutherius (330—337?) i Germinius (351—378) a kao gnostici Photinos (345—351) i Marcus.¹⁰ Arijanac Euterije i gnostik Marko spomenuti su pod upitnikom.

U Zeillerovoj listi uz dva su biskupa ostavljena otvorena pitanja. Riječ je o biskupima Lovri i Sebastijanu. U izvorima njihove se biskupije javljaju u iskrivljenim oblicima, ali prema kontekstu vjerojatno je riječ o Sirmiju. Tako o problemu Sebastijanove biskupije Zeiller sudi više na temelju sadržaja izvora nego prema filološkim kriterijima. Prema njegovom mišljenju, opažanja koja bi se izvukla iz proučavanja rukopisa ne govore u prilog sirmijskoj biskupiji, ali sadržaj teksta upućuje na Sirmij.¹¹ Povijesna zbivanja upućuju na Sebastijana kao na sirmijskog biskupa. Prema Zeilleru, riječ je o biskupu koji je pobjegao iz Sirmija pred Avarima.¹²

Neke godine koje Zeiller navodi treba ispraviti. Za Euterija je posvjedočena 343., a za anonimnog sirmijskog biskupa 441. godina.

Slične ispravke u datiranju zahtijeva i Nagyeva lista. Za biskupa Ireneja usvojena je kao godina smrti 304., a ne 303. koju daje Nagy. Domnijevo biskupovanje obično se duže datira; Euterijeva arijanska orijentacija, koju i Nagy ostavlja pod upitnikom, ostaje otvorenom. Isto tako je problematično javljanje gnostika Marka za kojeg nije dana preciznija vremenska naznaka.

Sirmijskom biskupskom listom bavili su se, između ostalih, N. Vulić¹³, H. Leclercq¹⁴, R. Bratož¹⁵ i N. Duval¹⁶. Kao ilustraciju najnovijih spoznaja navodimo Bratoževu listu koja je popraćena popisom relevantnih izvora:

»Irenaeus ca. 304
Domnus 325—335 (*Domnio*)
Euterius 343
Photinus ca. 345—351
Germinius 351-ca. 376
Anemius 381
Cornelius pred 409
Laurentius (?) (401—417)
(*Seniensis*)
Anonymus 441
Sebastianus (?) 591; 595
(*Resiniensis*)«¹⁷

Kod navođenja izvora Bratož je uputio na primarne izvore, a u slučaju velikog broja svjedočanstava (kod biskupa Fotina i Germinija) upu-

tio je na popise izvora u odgovarajućim rječnicima i enciklopedijama. Primarni izvori koji se odnose na crkvene koncile prikupljeni su u Mansievoj zbirci koncilskih akata. Možemo ih stoga navesti prema Mansievom izdanju:

Kao prvi sudionik nekog crkvenog koncila spominje se sirmijski biskup Domno. Mansi navodi dvije liste potpisnika koncila u Nikeji. U obje se javlja biskup Domno:

»*Provinciae Pannoniae
Domnus Stridonensis.*«¹⁸

»*Pannoniae.
Domnus Pannoniensis.*«¹⁹

Primarni izvor, sv. Atanazije, dokazuje da je sasvim sigurno riječ o sirmijskom biskupu. On u djelu *Historia Arianorum ad monachos* između ostalih biskupa spominje i Domnija Sirmijskog.²⁰

Biskupa Euterija Mansi navodi među potpisnicima koncila u Serdiki:

»*Eutharius a Pannoniis.*«²¹

U ponovljenom popisu sudionika Euterijevo ime dano je u iskrivljenom obliku:

»*Eutarius a Pannoniis.*«²²

Na kraju, u alfabetskom popisu sudionika koncila Mansi navodi Hilarija kao autora koji spominje Euterija:

»*Euterius a Pannoniis in Conciliis.
Apud Hilarium Eutasius.*«²³

Sv. Hilarije je doista pouzdani izvor za biskupa Euterija. U izdanju što nam je bilo dostupno (CSEL), Euterijevo ime javlja se u prihvatljivom obliku:

»(40) *Euterius a Pannoniis.*«²⁴

J. D. Mansi se služio rukopisom Hilarijevog djela u kojem se Euterijevo ime nalazilo u iskrivljenom obliku. Od različitih inačica Euterievog imena u rukopisima ipak prevladava usvojeni oblik *Euterius* ili *Eutharius*²⁵ pa je stoga Mansievo upućivanje na oblik *Eutasius* bez temelja.

O biskupu Fotinu postoje brojni izvori. I u Mansievoj kompilaciji Fotin se često spominje (npr. u prikazu koncila u Milanu, Rimu, Sirmiju...).²⁶

I o biskupu Germiniju očuvala su se brojna svjedočanstva. Taj se biskup u izvorima spominje u razdoblju dužem od 20 godina. Obično se spominje u društvu s Valentom i Ursacijem.²⁷

Biskup Anemije javlja se kao sudionik koncila u Akvileji 381. godine. Mansi daje iskrivljeni oblik njegovog imena:

»*Armenius episcopus Sirmiensis Illyrici*«. ²⁸ Na drugom mjestu, preuzetom iz rasprave biskupa Maksimina, javlja se oblik Amenije. Riječ je o poznatoj izjavi biskupa Anemija o Sirmiju kao glavnom gradu Ilirika: »*Amenius episcopus dixit: Caput Illyrici, non nisi civitas est Sirmiensis. Ego igitur episcopus illius civitatis sum*«. ²⁹

U izvornom tekstu u najnovijem izdanju iz 1982. godine nalazimo pravilan oblik imena — *Anemius*. ³⁰ Taj je tekst naveden prema pariskom rukopisu br. 8907. Ostaje mogućnost da se Mansi služio nekim drugim rukopisom u kojem se nalazila iskrivljena inačica imena.

Ostali poznati sirmijski biskupi ne javljaju se kao sudionici crkvenih koncila. Oni su spomenuti u papinskim pismima, a anonimni sirmijski biskup u jednom ulomku djela povjesničara Priska. Biskup Kornelije spomenut je u sadržaju 16. pisma pape Inocentija ³¹: »... *ut sanctae recordationis virum Cornelium episcopum Sirmiensem urbis*...«. U naslovu drugoga drugog pisma istog pape ³² spominje se biskup Lovro: »*Innocentius Laurentio episcopo Seniensi*«. Biskup Sebastijan spominje se u naslovu dvaju pisama pape Grgura Velikog. ³³ U oba pisma naslov je isti: »*Gregorius Sebastiano episcopo Resiniensi*«. Anonimni sirmijski biskup javlja se u Priskovom ulomku br. 8.

Jasno je da su navedena mjesta u literaturi izazvala živu raspravu i da su pojedini istraživači različito protumačili njihovu vjerodostojnost. Ipak, upravo ta mjesta predstavljaju općenito prihvaćene izvore za sirmijsku biskupsku listu.

Iz kratkog pregleda povijesti proučavanja sirmijske kronotakse vidljivo je da su već prvi istraživači (Farlati, Szalágyi) poznavali gotovo sve relevantne izvore. Njihove liste ispravljene su samo utoliko što su odbačeni neki nepouzdana podaci koji su se suprotstavljali utvrđenim povijesnim činjenicama (o počecima kristijanizacije i kasnoantičkom kontinuitetu panonskih općina). Imena koja su već ti prvi istraživači dali za 4. st. prihvaćena su kao autentična.

Vidljivo je da je postojeća biskupska lista sirmijske općine najpotpunija za 4. st. Naprotiv, biskupi 5. i 6. st. gotovo su posve nepoznati. Kako je očuvani korpus antičkih izvora temeljito istražen, mala je mogućnost popune sirmijske kronotakse na temelju pisanih izvora. Ipak, neka zanimljiva mjesta u izvorima otvaraju mogućnost daljnje rasprave o toj problematici.

U Mansievoj zbirci koncilskih akata, u odlomku posvećenom koncilu u Seleukiji 359. godine, spominje se biskup Marko Sirmijski ³⁴ o kome nemamo nikakvih drugih izvora: »*Tum Eleusius Cyzicenus Episcopus dixit: An Basilius Ancyranus Episcopus & Marcus Sirmiensis clanculo aliquid senserint, & an privatim se mutuo de quibusdam rebus accusent tum illi tum Acaciani, nihil interest synodi*...«. (Tada je cizicenski biskup Eleuzije rekao: Da li su ancirski biskup Bazilije i Marko Sirmijski nešto potajno mislili ili se možda i oni i akacijani međusobno optužuju zbog nekih stvari, to ne zanima sinodu...) Mansi uz ovo mjesto nije

naveo antički izvor u kojem bismo mogli naći eventualnu potvrdu za inače nepoznatog sirmijskog biskupa Marka. Stoga se kao najvažnije postavljaju pitanje izvora iz kojeg je Mansi preuzeo podatak o Marku Sirmijskom. S druge strane, vrlo je važno poznavanje toka seleukijskog koncila, tj. konteksta u kojem se javlja navedeno mjesto. Poznato je da se u vrijeme održavanja koncila u Seleukiji u izvorima javlja sirmijski biskup Germinije. Biskup Germinije nalazio se na koncilu u Ariminiju koji se održavao iste godine kad i koncil u Seleukiji. O Germiniju postoje brojni izvori i on je jedan od najbolje poznatih sirmijskih biskupa. Već sama ta činjenica dovodi u sumnju pouzdanost Mansievog navoda o Marku Sirmijskom. Taj navod, međutim, sam po sebi zaslužuje detaljniju analizu.

Car Konstancije, veliki zaštitnik arijanstva, sazvaio je godine 359. dva koncila. U Ariminiju su se okupili biskupi zapadnog dijela Carstva a u Seleukiji istočnoga. Tako su dva istovremena sabora zamijenila opći ekumenski koncil koji je Konstancije namjeravao sazvati. Glavna svrha sabora bila je prihvaćanje odgovarajuće formule vjeroispovijedi.

U Ariminiju se okupio veliki broj zapadnih biskupa, među kojima su arijanski orijentirani biskupi bili u manjini. U manjoj, arijanski orijentiranoj grupi istaknuto je mjesto pripadalo panonskim biskupima Ursaciju, Valentu, Germiniju i Gaju. Upravo ti panonski biskupi pokušali su cijelom saboru nametnuti arijanski obojenu formulu vjeroispovijedi. Umjereno arijansku formulu vjeroispovijedi sastavili su arijanski biskupi prije zasjedanja koncila u Ariminiju i Seleukiji. O načinu sastavljanja te formule čitamo slijedeće: »*Non in Synodo quidem, sed in fortuito paucorum Episcoporum congressu, praesente Constantio Imperatore, edita est a Marco Arethusio fidei formula...*«.³⁵ Formula, dakle, nije sastavljena na crkvenom koncilu nego u prisutnosti samo nekoliko biskupa a pod pokroviteljstvom cara Konstancija. Kao glavni autor navodi se Marko iz Aretuze. Atanazije³⁶ svjedoči da su Marka iz Aretuze izabrali okupljeni biskupi: »... *a Marco Arethusio Graeco homine ab aliis episcopis electo concinnata fuerit...*« On se kao autor vjeroispovijedi među potpisnicima javlja na prvom mjestu³⁷: »*Subscripsisse huic confessioni fidei, Marcum Aretusae, Valentem Mursorum, Basilium Ancyrae in Galatia; adfuisse praeterea Episcopos Marcum, Georgium, Ursacium, Germanum, Hypatianum, cum presbyteris ac Diaconis pluribus...*« Formula vjeroispovijedi koju je za potrebe koncila u Ariminiju i Seleukiji sastavio Marko iz Aretuze predstavlja zapravo Četvrtu sirmijsku formulu (*Quarta formula Sirmiensis*). Ona je po svom sadržaju umjereno arijanska jer govori o sličnosti između Oca i Sina: »*Filium autem Patri per omnia similem dicimus...*«.³⁸ Formulu čini osobito umjerenom dodatak *per omnia*. Tim dodatkom ona se približava svjetonazoru arijanske grupe okupljene oko Bazilija iz Ancire. Bazilije iz Ancire i njegovi sljedbenici svojim finim teološkim distinkcijama gotovo su se posve približili pravovjerenom svjetonazoru pa su ih suvremenici smatrali vrlo bliskima ortodoks-

noj katoličkoj struji. Da je, stoga, ovako umjerena arijanska formula bila ponuđena i prihvaćena na koncilima u Ariminiju i Seleukiji, njezino prihvaćanje ne bi ostalo zabilježeno kao poseban trijumf arijanstva. Formula je, međutim, u posljednji čas izmijenjena. Pristalica nešto radikalnije arijanske orijentacije, panonski biskup Valent, izbacio je iz Četvrte sirmijske formule dodatak *per omnia* tako da je ostala definicija o sličnosti Sina Ocu. Prihvaćanje takve krnje formule na koncilima u Ariminiju i Seleukiji značilo je pobjedu arijanstva nad ortodoksnim katoličanstvom.

Na koncilu u Seleukiji umjerenija arijanska struja (tzv. semiarijanci) sukobila se sa sljedbenicima biskupa Akacija. Dok su se u Ariminiju okupili biskupi zapadnog dijela Carstva, u Seleukiji nalazimo biskupe istočnih provincija. Ukupno ih je stiglo oko 160. Najviše biskupa, oko 105, pripadalo je umjerenom arijanskom smjeru. Radikalnih arijanaca, anomejaca, bilo je 30—40, a pravovjernih katoličkih biskupa samo nekoliko.³⁹ Kao vođe anomejaca spominju se Akacije iz Cezareje u Palestini, Eudoksije Antiohijski, Uranije Tirski... Među umjerenim arijancima (semiarijancima) spominju se npr. Silvan iz Tarza i Eleuzije iz Cizika. Iz zastupljenosti pojedinih kršćanskih svjetonazora vidi se da na koncilu u Seleukiji predstavnicima katoličke ortodoksije nije pripadalo istaknutije mjesto. Glavnu riječ vodile su spomenute arijanske grupe.

Koncil u Seleukiji trajao je nekoliko dana. Na početku zasjedanja neki umjereno arijanski orijentirani biskupi željeli su pričekati dolazak svojih prvaka — Bazilija iz Ancire, Patrofilija iz Skitopolisa i drugih. Bazilije iz Ancire, koji se u Mansievom prikazu javlja zajedno s upitnim Markom Sirmijskim, bio je vođa najumjerenije arijanske struje. Razumljivo je da je njegova odsutnost zabrinjavala umjereno orijentirane biskupe. Anomejci, koji su bili u manjini, zatražili su već na prvom zasjedanju oblikovanje novog simbola vjere (koji bi trebao odgovarati njihovim radikalnim shvaćanjima o subordinaciji Sina Ocu). Semiarijanci su se suprotstavili predloženom sadržaju formule vjeroispovijedi. Na kraju je predstavnik umjerenije struje, Silvan iz Tarza, predložio vraćanje na antiohijsku formulu vjeroispovijedi. U Antiohiji je bilo donešeno nekoliko formula, ali iz izvora nije jasno na koju od njih je mislio biskup Silvan.⁴⁰ Akacije i njegovi sljedbenici nisu prihvatili taj prijedlog i napustili su sjednicu. Preostali biskupi obznanili su sadržaj antiohijske formule, čime je bila okončana prva sjednica koncila.

Slijedećeg dana, na ponovnom zasjedanju u seleukijskoj crkvi, potpisana je antiohijska formula. Time koncil nije bio završen nego se tek otvorila mogućnost daljnje rasprave. Tako je sutradan sazvana nova sjednica na kojoj su se našli predstavnici obiju glavnih struja. Stigao je i veliki arijanski učitelj, Bazilije iz Ancire. Akacije i njegovi sljedbenici izradili su zanimljivu vjersku formulu u kojoj se ograđuju od ortodoksnog katoličanstva i semiarijanstva, ali i od radikalnog, anomejskog arijanstva. Vlastiti sud o odnosima između Oca i Sina izražavaju na slijedeći način:

»*Similem vero Patri esse Filium aperte profiteamur*...«⁴¹ Vidljiva je velika sličnost između Akacijeve formule i tzv. Četvrte sirmijske formule. Obje formule govore jednostavno o sličnosti Sina Ocu. Mislimo, naime, na pojednostavnjenu Četvrtu sirmijsku formulu bez prvobitnog dodatka *per omnia*. Napuštanjem anomejskog shvaćanja biskup Akacije je zacrtao jednu novu arijansku orijentaciju čiji su se sljedbenici po njemu nazivali akacijanima. Akacijani su unutar arijanskog svjetonazora zauzeli središnji položaj između radikalnih anomejaca i gotovo katolički orijentiranih Bazilijevih sljedbenika.

Četvrtu seleukijsku sjednicu otvorio je sutradan Akacije. Njegovoj formuli vjeroispovijedi suprotstavili su se sada zastupnici stare antiohijske formule od kojih je posebno spomenut Eleuzije iz Cizika. U polemici koja se razvila akacijanima je postavljeno pitanje o značenju njihove teze o sličnosti Sina Ocu. Pitalo se o kakvoj se zapravo sličnosti radi. Semiarijanci su, naime, zastupali tezu o sličnosti Oca i Sina s obzirom na bit. Takvu, gotovo ortodoksnu formulaciju, akacijani nisu mogli prihvatiti. Njihovo umjereno arijansko gledište odgovaralo je, međutim, krnjoj formuli Marka iz Aretuze koja je nakon Ariminija bila naknadno prihvaćena i od sudionika seleukijskog koncila.

Zbivanja na koncilu u Seleukiji pokazuju čitavu skalu teoloških razlikovanja karakterističnih za mnogobrojne kršćanske orijentacije unutar neortodoksnih, heretičkih grupa. Glavna razlika između pojedinih orijentacija bila je u shvaćanju prirode odnosa između Oca i Sina. U nama posebno zanimljivom spomenu Marka Sirmijskog uz dvojbenog Marka navedeni su neki znameniti predstavnici arijanskog svjetonazora koje smo u prethodnom opisu zbivanja na seleukijskom koncilu predstavili kao prvake pojedinih grupacija. Marko Sirmijski spominje se unutar rasprave o značenju Akacijeve formule vjeroispovijedi. Nasuprot Akacijevom shvaćanju, Eleuzije iz Cizika istaknuo je valjanost stare antiohijske formule. On tu formulu ističe i nakon odbacivanja relevantnosti Bazilijevog i Akacijevog polemiziranja. Odmah nakon navedenog spomena Marka Sirmijskog dolaze, naime, Eleuzijeve riječi o potrebi pristajanja uz vjeru koju su prije seleukijskih zbivanja potvrdili biskupi (njih 97) u Antiohiji: »*sed illam sequi oportet quae a nonaginta septem Episcopis, qui istos aetate praecesserunt, Antiochiae confirmata est*«.⁴² Eleuzijevo insistiranje na antiohijskoj formuli objašnjava njegove prethodne stavove o Bazilijevom i Akacijevom učenju. U kratkom prikazu seleukijskog koncila ocrtali smo glavne teze Bazilijevog i Akacijevog svjetonazora. Riječ je o dvije različite (iako ne suprotne) arijanske orijentacije koje su pokušavale nametnuti svoj simbol vjerovanja. Eleuzije je ta dva različita pristupa izjednačio i ustvrdio njihovu irelevantnost za rješavanje glavnog zadatka koncila zato što je smatrao da je zadovoljavajuća vjerska formula već iznađena. Tek iz horizonta antiohijske formulacije razumljivo nam je Eleuzijevo odbacivanje Bazilijevog i Akacijevog učenja.

Dvojbeni biskup Marko Sirmijski u Mansievom je navodu jasno povezan s Bazilijem iz Ancire. Možemo ga smatrati Bazilijevim sljedbenikom, i to istaknutijim, budući da se spominje po imenu. Pouzdanost Mansievog navoda najbolje može potvrditi usporedba s antičkim izvorom iz kojeg je J. D. Mansi preuzeo navedeno mjesto. Sam Mansi ne navodi točan izvor za svoj podatak o Marku Sirmijskom, ali u širem kontekstu prikaza seleukijskog koncila navodi nekoliko izvora za čitav tok koncila. Kao najvažnije izvore ističemo Atanazija Aleksandrijskog, Hilarija iz Poitiersa, Sokrata, Sozomena, Teodoreta, Sulpicija Severa, Filostorgija i Epifanija. Prema nekom od tih izvora Mansi je naveo i odlomak u kojem se uz Bazilija iz Ancire spominje biskup Marko.

Atanazije Aleksandrijski pozabavio se koncilom u Seleukiji u djelu: *Epistola de synodis Arimini in Italia et Seleucia in Isauria celebratis*. Atanazije spominje sukob dviju arijanskih grupa; među navedenim biskupima nema nijednog Marka.⁴³

Hilarije iz Poitiersa u raspravi *Liber contra Constantium* u samo nekoliko rečenica vrlo općenito izvještava o koncilu u Seleukiji. Ne spominje imena prisutnih biskupa.⁴⁴

Crkveni povjesničar Teodoret u svom prikazu ranokršćanske povijesti, u kojem kao i u drugim antičkim prikazima dosta mjesta zauzima svjetovna povijest, poimence spominje nekoliko sudionika koncila u Seleukiji.⁴⁵ Biskup Marko Sirmijski nije spomenut.

Sulpicije Sever u djelu *Chronica* navodi slijedeće biskupe, sudionike koncila u Seleukiji: Georgije Aleksandrijski, Akacije, Eudoksije, Uranije, Leoncije, Teodozije, Evagrije i Teodul.⁴⁶ Marko Sirmijski nije spomenut.

Crkveni povjesničar Filostorgije daje samo općenite podatke o seleukijskom koncilu. Među spomenutim biskupima nije naveden Marko Sirmijski.⁴⁷

Epifanije u vrlo važnom djelu *Panarium, sive Arcula adversus octoginta haereses*, u vezi sa seleukijskom formulom vjeroispovijedi daje listu s imenima potpisnika. Na početku te liste spominju se Bazilije i Marko ali bez naznake biskupskog područja: »*Subscripserunt qui aderant, Basilus, Marcus, Georgius Alexandriae episcopus, Pancratius, Hypatianus, et plurimi Occidentis episcopi*«. ⁴⁸ To mjesto iz Epifanija naveo je u neizmijenjenom obliku i J. D. Mansi.⁴⁹ Bazilije i Marko koje spominje Epifanije vjerojatno su naši traženi biskupi (Bazilije iz Ancire i Marko »Sirmijski«). Kako, međutim, nije riječ o istom kontekstu (Epifanije ne donosi onaj drugi Mansiev navod u kojem se spominje Marko Sirmijski), podaci iz Epifanijevog djela ne mogu razjasniti identitet upitnog biskupa Marka.

Sokrat u svojoj cijenjenoj crkvenoj povijesti (*Historia ecclesiastica*) podrobno izvještava o koncilu u Seleukiji.⁵⁰ On donosi sadržaj Akacijeve formule vjeroispovijedi i izvještava o insistiranju dijela biskupa na antihijskoj formuli. Međutim, odlomak u kojem se spominje Marko Sirmijski ne nalazimo u Sokratovom djelu.

Mansiev navod nalazi se u djelu drugog velikog crkvenog povjesničara, u Sozomenovoj crkvenoj povijesti (*Historia ecclesiastica*). Kod Sozomena čitamo: »*ad extremum Eleusius Cyzicenus dixit: An Basilius et Marcus clanculo aliquid gesserint, et an privatim se mutuo de quibusdam rebus accusent, tum illi, tum Acaciani, nihil interest synodi...*«. ⁵¹ I drugi Mansiev navod o važnosti antiohijske formule također nalazimo kod Sozomena: »*sed illam sequi oportet quae a nonaginta septem episcopis qui istos aetate praecesserunt, Antiochiae confirmata est*«. ⁵² Kako je riječ o gotovo posvemašnjem podudaranju, jasno je da je Mansi navedeno mjesto preuzeo iz Sozomenovog djela. Najveća razlika između uspoređenih tekstova opaža se u imenovanju biskupa. Kod Sozomena uz Bazilijevo i Markovo ime nedostaje oznaka biskupije. To znači da podatak o Marku kao sirmijskom biskupu nema podloge u Sozomenovom tekstu. Taj podatak nema podloge niti u nekom drugom pouzdanom izvoru te ga možemo smatrati Mansievim dodatkom. Da se iza Marka Sirmijskog krije biskup nekog drugog područja pokazuju slijedeće činjenice:

- u vrijeme seleukijskog koncila u pouzdanim je izvorima zabilježen sirmijski biskup Germinije;
- u Seleukiji su se okupili biskupi istočnih provincija te je prisutnost sirmijskog biskupa isključena. Protiv takve mogućnosti govori i nazočnost biskupa Germinija na usporednom koncilu u Ariminiju;
- spomen Marka Sirmijskog nalazi se jedino u Mansievom djelu. U antičkim izvorima taj se biskup ne spominje. U Mansievoj kompilaciji, koja predstavlja najopsežnije ali ne i najbolje djelo bazirano na podacima antičkih izvora, pogreške različite vrste nisu rijetke te i javljanje Marka Sirmijskog možda predstavlja običnu omašku — tim prije, što je čitav navod preuzet iz izvora u kojem nedostaje upravo pridjev Sirmijski.

Umjesto sirmijskog biskupa iza Marka se, dakle, krije biskup nekog drugog područja. Činjenica da su se u Seleukiji okupili predstavnici istočnog dijela Carstva upućuje na širi prostor na kome valja tražiti Markovu biskupiju. Očigledno je riječ o nekom istočnom biskupu. S druge strane, njegova povezanost s Bazilijem iz Ancire sužuje krug mogućih kandidata. U oba Mansieva navoda (mjesto preuzeta iz Sozomena i Epifanija) biskup Marko se javlja neposredno iza Bazilija. Možemo, stoga, pretpostaviti da je riječ o biskupu koji se i izvan seleukijskog koncila javljao zajedno s Bazilijem iz Ancire.

U RE je naznačeno porijeklo Marka iz Epifanijevog navoda: »*Orientalischer Bischof, auf einer Synode von Seleukia im J. 359, zur Zeit des Konzils von Ariminum (Mansi III 321 A)*«. ⁵³ O nazočnosti nekog sirmijskog biskupa nema spomena.

Ukoliko među biskupima istočnog dijela Carstva potražimo odgovarajuću osobu, vrlo brzo će se kao posebno istaknuta ličnost izdvojiti Marko

iz Aretuze. Taj je biskup imao aktivnu ulogu sredinom 4. st. Spomenuli smo ga kao autora Četvrte sirmijske formule koja je sastavljena upravo za predviđene koncile u Ariminiju i Seleukiji. Četvrta sirmijska formula nije izrađena na posebnom crkvenom koncilu nego u prisutnosti nekolicine biskupa među kojima se nalazio i Bazilije iz Ancire. Marko iz Aretuze i Bazilije iz Ancire javljaju se, dakle, zajedno, što možemo pretpostaviti i u slučaju seleukijskog koncila. Tako bi se iza Mansievog spomena Marka Sirmijskog krio biskup Marko iz Aretuze.

Zanimljivo je da je Marko iz Aretuze kao autor 4. sirmijske formule na poseban način povezan sa Sirmijem. Mansi mu je mogao pridati nadimak Sirmijski i zbog te njegove veze sa Sirmijem. To inače nije uobičajeni način imenovanja ranokršćanskih biskupa pa je vjerojatnije riječ o omašci. Bilo da se radi o isticanju uske povezanosti aretuskog biskupa sa Sirmijem ili o slučajnoj omašci, iza imena Marka Sirmijskog nalazi se biskup iz Aretuze.

Slučaj Marka Sirmijskog ilustrira slabiju stranu Mansievog djela. Iako se ta opsežna kompilacija može navoditi umjesto primarnih izvora, ponekad je dobro provjeriti njezine podatke u izvornim tekstovima. Kao što se može pročitati u pojedinim priručnicima, Mansievo djelo nije najbolje, ali je svakako najopsežnije unutar istovrsne literature.⁵⁴

BILJEŠKE:

- 1 D. Farlati, *Illyricum sacrum VII, Venetiis 1817*, 465.
- 2 S. Salagius, *De statu ecclesiae Pannonicae III, Quinque Ecclesiis 1777*, 44.
- 3 D. Farlati, nav. dj., Tom. VII, 455.
- 4 S. Salagius, nav. dj., *Liber Tertius*, 37—39.
- 5 *Ibid.*, 97—98.
- 6 *Ibid.*, 105—107.
- 7 *Ibid.*, 107.
- 8 *Ibid.*, 103.
- 9 J. Zeller, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'empire romain*, Paris, 1918, 598.
- 10 T. Nagy, *Die Geschichte des Christentums in Pannonien bis zu dem Zusammenbruch des römischen Grenzschutzes*, Diss. Pann. ser. II, 12/1939, 217.
- 11 J. Zeller, nav. dj., 146—147.
- 12 *Ibid.*, 395.
- 13 N. Vulić, *Sirmium, današnja Sremska Mitrovica*, Glas. Ist. dr. II/2, 1929, 159.
- 14 F. Cabrol-H. Leclercq, *DACL XIII*, Paris 1937, Pannonie, 1054—1055.
- 15 R. Bratož, *Razvoj organizacije zgodnjekršćanske Cerkve na ozemlju Jugoslavije od 3. do 6. stoletja*, ZČ/40, 1986, 384—385.
- 16 N. Duval, *Sirmium sur la Save, Convegno internazionale: La Venetia nell' area Padano-Danubiana*, Venezia, 1988, 363—365.
- 17 Vidi bilj. 15.
- 18 Mansi, *Concil.*, Tom. II, Graz, 1960, 696 D.
- 19 *Ibid.*, 702 A.
- 20 Athanas., *Histor. Arian.* 5, PG, Tom. XXV, Parisiis, 1884, col. 699.
- 21 Mansi, nav. dj., Tom. III, 39 A.
- 22 *Ibid.*, 42 C.
- 23 *Ibid.*, 46 C.
- 24 Hilar., *Collect. Antiar.* Paris. B II 4, CSEL, Vol. LXV, Pars IV, Lipsiae, 1916, 137.
- 25 *Ibid.*, nav. mj.
- 26 Mansi, nav. dj., Tom. III, passim.
- 27 Vidi prethodnu bilješku.
- 28 Mansi, nav. dj., Tom. III, 599 D.
- 29 *Ibid.*, 604 B.
- 30 Schol. Arrian. 20, CCSL, Vol. LXXXVII, Pars I, Turnholtii 1982, 158.
- 31 Innocent., *Epist.* XVI, PL 20, novo izdanje: Turnhout, 1975, 520 B.
- 32 *Idem*, *Epist.* XLI.
- 33 Gregor., *Regist. Epist.*, I, 27; V, 40; CCSL, Vol. CXL, Turnholtii, 1982, 35, 318.
- 34 Mansi, nav. dj., Tom. III, 323 D.
- 35 *Ibid.*, 293 A.
- 36 Athanas., *De synod.*, 8, PG, Tom. XXV, Parisiis, 1884, col. 691—692.
- 37 Mansi, nav. dj., Tom. III, 294 C.
- 38 Vidi prethodnu bilješku.
- 39 C. J. Hefele, *Conciliengeschichte*, Band I, Freiburg im Breisgau, 1873, 712.
- 40 *Ibid.*, 715.
- 41 Mansi, nav. dj., Tom. III, 320.
- 42 *Ibid.*, 323 E.
- 43 Athanas., nav. dj. (bilj. 36), 12, col. 702—703.
- 44 Hilar., *Lib. cont. Constant.* 12, PL, Tom. X, Parisiis, 1845, 590.

- 45 Theodor., Hist. eccles. II, KZ', GCS, Bd. XIX, Leipzig, 1911, 157—158.
46 Sulpic. Sever., Chron. II, 42, CSEL, Vol. I, Vindobonae, 1866, 95—96.
47 Philostorg., Hist. eccles. IV, 11, PG, Tom. LXV, Parisiis, 1864, col. 523.
48 Epiphan., Advers. haeres., lib. III, tom. I, 874, PG, Tom. XLII, Parisiis, 1863, 451.
49 Mansi, nav. dj., Tom. III, 322 A
50 Socrat., Hist. eccles. II, 149—155, PG, Tom. LXVII, Parisiis, 1864, col. 331—346.
51 Sozomen., Hist. eccles. IV, 165 C, PG, Tom. LXVII, Parisiis, 1864, col. 1183.
52 Ibid., nav. mj.
53 Marcus, RE XIV, 2, Stuttgart, 1930, col. 1646.
54 Usp. npr. New Catholic Encyclopedia IX, Washington, 1967, 173.

TUMAČ KRATICA:

- CCSL — Corpus Christianorum. Series Latina, Turnholti
CSEL — Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum, Wien
DACL — Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie, Paris
Diss. Pann. — Dissertationes Pannonicae, Budapest
GCS — Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten Jahrhunderte, Leipzig
Glas. Ist. dr. — Glasnik Istoriskog društva u Novom Sadu, Novi Sad
Mansi, Concl. — Mansi, Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio, novi otisak, Graz
PG — Migne, Patrologia Graeca, Paris
PL — Migne, Patrologia Latina, Paris
RE — Pauly-Wissowa, Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, Stuttgart
ZC — Zgodovinski časopis, Ljubljana

POPIS IZVORA:

- Athanasius, Epistola de synodis Arimini in Italia et Seleucia in Isauria celebratis
Historia Arianorum ad monachos
Epiphanius, Panarium, sive Arcula adversus octoginta haereses
Gregorius, Registrum Epistularum
Hilarius, Collectanea Antiariana Parisina (Fragmenta Historica); iLber contra Constantium
Innocentius, Epistolae et decreta
Philostorgius, Historia ecclesiastica
Scholia Arriana in Concilium Aquileiense (Maximini episcopi Dissertatio)
Socrates, Historia ecclesiastica
Sozomenus, Historia ecclesiastica
Sulpicius Severus, Chronica
Theodoretus, Historia ecclesiastica

Summary

ON THE MENTIONING OF THE SIRMIAN BISHOP MARCUS IN MANSI'S COLLECTION OF THE COUNCIL ACTS

The Sirmian community has the most complete list of bishops of the Early Christian Pannonian communities. The Sirmian list of bishops has been compiled on the basis of antique sources and there is a generally accepted consent in contemporary literature regarding its validity. The Sirmian bishop Marcus has been mentioned within the chapter dealing with the council held in Seleucia in the year of 359, in the work which appeared under the title »*Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*« and which was issued by J. D. Mansi. Since this bishop has not been mentioned in the accepted list of bishops, the reliability of Mansi's information may be questioned.

The disputed line in Mansi's Collection reads: »*Tum Eleusius Cyzicenus Episcopus dixit: An Basilius Ancyranus Episcopus & Marcus Sirmienensis clanculo aliquid senserint, & an privatim se mutuo de quibusdam rebus accusent tum illi tum Acaciani, nihil interest synodi...*« (Mansi, Vol. III, 323 D). Mansi himself did not accompany this line with any quote of the antique source where we could eventually find the supporting evidence in favour of otherwise unknown Sirmian bishop. Thus, it is the issue of a source from which Mansi took the said information that is the most important. On the other hand, it is also very important to know the proceeding of the council i.e. the context in which the quoted line appears. It is known that the sources mention the presence of the Sirmian bishop Germinius at the time the council in Seleucia was held. The bishop Germinius attended the same year another parallel council in Rimini. The bishop Germinius was mentioned in a number of sources and he is one of the most known Sirmian bishops. That fact only will do to have our doubts concerning the reliability of Mansi's quotation. Yet, that quotation is worth of a more detailed analysis.

The council in Seleucia saw a show-down of the moderate Arian group and the followers of the bishop Acacius. While the followers of Acacius requested and developed a new formula of confession, the representatives of the moderate Arian group advocated the rehabilitation of the old Antioch formula. The proceedings show the whole variety of theological distinctions characteristic for numerous Christian orientations within unorthodox heretic groups. The main dividing issue between particular orientations was the understanding of the nature of relationship between Father and Son. In the disputed quotation mentioning the Sirmian bishop Marcus, along with the disputed Marcus, there were some famous representatives of the Arian look upon the world also mentioned there. The quoted line appears in the paragraph discussing the significance of the Acacius' formula of the confession. Bishop Eleusius stressed the validity of the old Antioch formula as opposed to the Acacius' understanding of the same. He advocated the formula after having turned down the relevance of the discussion of Basil and Acacius. Namely, right after the quoted line, bishop Eleusius is quoted to have said the following words on the necessity of sticking to the faith confirmed by bishops (97 of them) in Antioch: »*sed illam sequi oportet quae a nonaginta septem Episcopis, qui istos aetate praecesserunt, Antiochiae confirmata est.*« (Ibid., 323 E) The insisting of Eleusius upon Antioch formula explains his previous opinions on Basil's and Acacius' teaching. He equalized the two different teachings and clai-

med their irrelevance for solving the main issue of the council because he believed the satisfactory religious formula had already been found.

The character of Mansi's quotation can best be checked by comparing it to the antique source from which it was taken. Mansi himself does not mention the exact source, but he does mention some sources for the whole proceeding of the council in other places of the text. One of these sources, the church historian Sozomenus, mentions exactly the same quote: »*ad extremum Eleustus Cyzicenus dixit: An Basilius et Marcus clanculo aliquid gesserint, et an privatim se mutuo de quibusdam rebus accusent, tum illi, tum Acacliani, nihil interest synodi...*« (Sozomenus, *Hist. eccles.*, IV, 165 C). It is obvious that Mansi took the quote from the work of Sozomenus. The biggest difference one notes is in how bishops are named. Sozomenus mentions bare names without designation of bishopric. That means that the information on Marcus as the bishop of Sirmium was not based on Sozomenus' text. This information was not based on any other reliable source so we can consider it Mansi's supplement. The following facts lead to the conclusion that the bishop of some other area is hiding behind Marcus of Sirmium:

- the reliable sources recorded the existence of the Sirmian bishop Germinius at the time the council was held.
- the bishops of Eastern provinces gathered in Seleucia which excludes the presence of the Sirmian bishop.
- the information on the Sirmian bishop Marcus has been found only in Mansi's work. His work however, being a compilation of antique sources, has a number of errors.

There must have been some bishop of some other area hiding behind the name of the Sirmian bishop Marcus. Since there were the representatives of the Eastern part of the Empire who gathered in Seleucia, that person must have been some Eastern bishop. On the other hand, his close relation to Basil of Ancyra reduces the choice of possible candidates to a rather narrow circle.

A suitable person among the Eastern bishops would be Marcus of Arethusa. This bishop is known as the author of the 4th Sirmian formula which had been composed just for the council of Rimini and council of Seleucia. The 4th Sirmian formula was not composed at any particular church council but rather in the presence of a few bishops including Basil of Ancyra. Marcus of Arethusa and Basil of Ancyra appear therefore together, and we can assume they appeared together at the council of Seleucia too. So the person hiding behind Mansi's mentioning of Marcus of Sirmium could well be the bishop Marcus of Arethusa. It is interesting to know that Marcus of Arethusa was in a special way related to Sirmium as the author of the 4th Sirmian formula. Mansi may have attached the surname »*Sirmiensis*« to his name because of his relation to Sirmium. However, since this was not the common way of naming Early Christian bishops, it is more likely the matter of an error.

This example illustrates the weaker side of Mansi's work. Although this compilation may be quoted instead of quoting original sources, sometimes it is advisable to check its information in the original texts. As we read in some manuals, Mansi's work may not be the best, but it is definitely the most extensive one within this type of literature.

Translated by Boris Vujasinović